

méltóságát Istentől kezdetben neki ajándékozott méltóságként jellemzi, dinamikus önazonosságként írja le (erős meghatározottság a bűnbeesés múltbeli eseménye, illetve a beteljesedés jövőbeli megtörténte által), valamint megpróbálja függetlenné tenni mindattól, amit az ember élete során *magáénak* mondhat. Ez utóbbi merész állítás, mely mintha szemben állna az ember méltóságát annak valamilyen tulajdonságából avagy elidegeníthetetlen jogából levezető elképzelésekkel. Thielicke elképzelése emellett fontos dilemmákat hoz felszínre: perszonalista hangoltságú elgondolása első látásra ütközni látszik egyfajta reláció-ontológiai emberkép kidolgozásának igényével, s ez utóbbi igény pedig komoly nehézségeket ébreszt a katolikus teológiai gondolkodás hagyományosan szubsztancia-ontológiai színezetével összevetve. A határszituációban állás (Karl Jaspers nyomán) mint alapvető emberi tapasztalat hangsúlyozásával Thielicke szilárd megalapozást kíván nyújtani a keresztény emberkép korszerű újrafogalmazásához, ugyanakkor az elgondolás kompromisszumkészségét szeretné kifejezni az emberi méltóság nem-keresztény diskurzusában részt vevő szellemi vonulatok iránt is. Egy határon túl azonban a választás elkerülhetetlen, s Thielicke — nem meglepő módon — saját egyházának tanítását választja: az idegen méltóság gondolatában erősen épít az ember preegzisztens voltának (100.), valamint a földi élet utáni létezésének keresztény elképzelésére.

Különös, inspiráló, s egyben sok kritikára okot adó kifejezés az idegen méltóság „idegen” volta (101.). A modernitás embere számára szokatlanul hangzik, s talán negatív jelentés-asszociációkat mozgat meg e jelző. Szólhat egyrészt valamilyen exkluzivitásról (és sokak ebből való kizárásáról), ugyanakkor valami radikálisan *külső* meghatározottságról, mely szemben áll a modern emberkép benső irányultságú és empirikus vizsgálat tárgyává tehető önazonosság-felfogásával. *Idegenül* hangzik ez az „idegen” a keresztény ember számára is, s ha Thielicke az ember–Isten relációból vezeti le kulcsfogalmát, könnyen arra gondolhatunk, talán megfontolandó lehet a(z Istentől) *kapott (ajándékozott, adott) méltóság* kifejezése. Thielicke inspiráló elképzelése az ember idegen méltóságáról mindezzel együtt fontos gondolati újdonságokkal szolgál az eddigiekben felvetett problémák megoldásához, s egy olyan új, átfogó teológiai paradigma kialakulásának lehetőségét hordozza, melyben egyaránt megférne a keresztény egyházak közös gondolkodása, valamint a nem-keresztény bioetikai diskurzusba való bekapcsolódás igénye.

Jó meglátás, és feltétlenül üdvözlendő törekvés Orosz Gábor részéről a thielickei elgondolás

mint teológiai keret-paradigma alkalmazása a keresztény egyházak közti bioetikai párbeszéd főbb problémáinak artikulálására, mely a remények szerint akár egy közös, ökumenikus álláspont kidolgozása felé is mutathat (134.). Mivel azonban a szerző fontosnak tartja fenntartani a nem-keresztény elképzelésekkel való nyitott párbeszéd szempontját is (s jogosan teszi ezt), lényeges kihangsúlyoznunk: ez esetben egy legalább két szálon futó, és sok esetben egymástól elkülönülő *kettős párbeszéd* részesei vagyunk, melyeknek hangvétele, szempontjai csupán nagy óvatossággal adaptálhatóak egymás diskurzus-tereihez. Magyarul: nagy bölcsességet kíván a keresztény embertől, hogy kettős párbeszéde ne váljon *kettős beszéddé*. Itt azonban talán még nem is tartunk: a könyv kitűnő megalapozás e kiterjedt diskurzus bizonyos területeinek újakezdésére, s főbb téziseinek továbbgondolása segíthet minket abban, hogy legalább részben válaszokat találjunk a kötet fűlszövegében olvasható *félelmetes „vagy...”* hitünk szerinti folytatására, miközben nem feledjük: *Coram Deo*, azaz Isten előtt állunk mindvégig. (L'Harmattan, Budapest, 2009)

PAKSA BALÁZS

A CISZTERCI REND MAGYARORSZÁGON ÉS KÖZÉP-EURÓPÁBAN

2002 októberében indította útjára a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának Történettudományi Intézete a magyarországi szerzetesrendek történetével foglalkozó konferenciasorozatát. A ferences, jezsuita, domonkos és pálos rendeket tárgyaló szimpóziumokat követően 2005. november 7–8. között került sor a Ciszterci Rend Zirci Kongregációja és az egyetem Történettudományi Intézetének közös szervezésében Piliscsabán a rend itthoni és közép-európai működését tárgyaló tudományos találkozóra. A konferencia kötete, melyet Guitman Barnabás szerkesztett, 2009-ben látott napvilágot a PPKE BTK Művelődéstörténeti Műhelyének gondozásában.

Bán Elizeus (OCist) bevezetője nyitja meg a kötet négy nagy témakörbe válogatott írásait. Az előadásában taglalt kérdés, vagyis napjaink ciszterci lelkiségének mibenléte, egyben felhívás is a közös metszéspont keresésére a konferencia sokszínű témavilágában. Ezt követi a kötet első tömbje („A ciszterci lelkiség múltja és jelene”), melynek szerzői kivétel nélkül monasztikusok, mint Szathmáry Ágnes (OCist), Horváth Olga (OCist) vagy Zakar Ferenc Polikárp (OCist).

A második rész elsősorban filológiai témájú előadásokat tartalmaz. „A ciszterciek és az irodalom” elnevezést viselő blokk a 15. századi Bernát-recepciókon keresztül egészen a 20. századi szerzetes-költő, Ágoston Julián munkásságáig ívelő irodalmi anyagot ölel fel. Berzeviczy Klára a 15. századi bronnbachi apátság kompilátora, Michael Baumann ciszterci szerzetes 211 főlíóából álló művének filológiai elemzését végzi el. Korondi Ágnes és Szelestei N. László írásai Szent Bernát középkori magyar kódexirodalomra gyakorolt hatását kutatják. Maczák Ibolya a legismertebb Bernát-csoda, a *lactatio* metaforikájának irodalmi és motívumtörténeti vonatkozásait vizsgálja, mint a *doctrina* és *amplexus* mellett a legfontosabb Bernát-csodák egyikét. A *lactatio* témája — egy 1977-ben az esztergomi Keresztény Múzeumba került 15. századi táblakép kapcsán — Urbach Zsuzsa írásában ismét megjelenik. A bernáti misztikának a Krisztussal való egyesülésen kívüli másik lehetséges útját: a passió újraélésének kultuszát vizsgálja Szabó Péter dolgozata. Georges Duby álláspontját idézve emlékeztet, hogy a 12. századi szenvedéskultusz a vele párhuzamosan élő és kivirágzó lovagi eszme tökéletes ellentéte, s az, hogy gyökeret tudott verni az európai monasztikus hagyományokban, nem kis mértékben a ciszterci rend érdeme. Medgyesy-Schmikli Norbert az 1980-ban felfedezett Kájoni-kódex Hymnariumának egy ciszterci darabját, a *Summe Summi, tu Patris Unice*... kezdetű himnusz elsőként itt publikálta. Az irodalmi tömböt az egykori tanítvány, Kilián István megemlékezése zárja Ágoston Julián katolikus költőről. Az 1950-ben Kunszentmártonra deportált, majd Kistarcsát megjárt ciszterci paptanár költészete a megpróbáltatások ellenére mindvégig hű maradt a ciszterci eszmékhez.

A harmadik, művészettel foglalkozó részt („A ciszterci rend hatása a művészetekre”) az évtizedek óta a magyarországi rendi épületek feltárását és megóvását koordináló és vezető régész, Valter Ilona összefoglaló tanulmánya indítja. Írásában Szakács Béla Zsolt a kolostorok szentélyeit, míg Szerencsés Róbert egy alig kutatott ciszterci épületemet, a kerengőt vizsgálja. Bérczy Bernát (OCist) a zirci kolostor egykori középkori állapotának számítógépes modelljét tette közzé. Szintén Zirc kolostorával foglalkozik Lékai-H. P. Jusztin (OCist) is, aki a felújítási és restaurálási munkákat mutatja be. Jernyei Kiss János Zirc 18. századi liturgikus terének szimbolikáját elemzi, szöveg- és motívumelőzményeivel egybevetve. Pálos és ferences építéstörténeti kapcsolatokat kutat Laszlovsky József és Varga Imre Kapisztrán (OFM). Az egyik legnevesebb rokokó oltárképfestő, egy egyszerű kovács fia, Gottfried Bernhard Göz munkássága kevésbé ismert a hazai közönség

előtt. Szilárdfy Zoltán Göz Szent Bernát- és Szűzanya-ábrázolásait vizsgálja, középpontban egyik legjelentősebbnek tartott munkájával: a birnau kolostortemplom díszítésével.

Az utolsó és egyben legterjedelmesebb tömböt a kötetben belül a rendtörténeti írások adják. „A ciszterci rend szerepe a Kárpát-medence elmúlt 800 évében” című blokk apró mozaikdarabokat nyújt mind a hazai, mind a közép-európai századok tükrében. A ma élő egyik legjelentősebb magyar ciszterci-kutató, Hervay F. Levente (OCist) tanulmánya a középkori rendtörténetet vázolja fel. A hazánkban 1142-ben megjelenő első ciszterciek Cikádor településén telepedtek le, de a nagyjából száz évig tartó virágzást már Mátyás korában kiürült, pusztuló kolostorok váltották fel. A rend 17–18. századi visszatéréssel és újkori történetével foglalkozó írásokból világossá kiderül, hogy milyen nehézségekbe ütközött az elsősorban az egyetemes káptalan vagy a citeaux-i apát által vezényelt visszatelepülési kísérletek sora. A világi és egyházi előljárók támogatásának megszerzése után azonban megfigyelhető — többek közt Forgó András tanulmányában is, amely a 18. századi országgyűléseken részt vevő ciszterci előljárókat igyekszik felderíteni —, hogy fokozatosan, több lépcsőben lezajlott a visszatelepülés folyamata. A kötetben legnagyobb számban a 20. századi rendtörténettel foglalkozó tanulmányok képviselték magukat. Talán az események közelsége és mielőbbi feltárásának szükségyszerűsége, a még élő szemtanúk felkutatása, a sokáig titkosított leltári anyagok feltárása fontos mind a tudományos élet, mind a rend öndefinálása szempontjából. Az 1950-es felozatás, a szorongattatás évei, az 1961-es persorozat, az eltűnés és a titokban tartott összejövetelek, misék, papszentelések, a kunszentmártoni, kistarcsai internálások mind olyan témák, melyek — bár jelentős mennyiségű írás született belőlük a konferenciára is (többek között Cseszka Éva, Sulyok Ignác, Soós Viktor Attila előadásai) — még sokáig nem tekinthetők véglegesen lezárt kutatásoknak. A könyvet tematikusan Hetény János Endrédy Vendelről szóló gondolatai zárják, mintegy keretet adva a konferencián elhangzott többi beszámolóknak. Az ötvenes években Pannonhalmán fogva tartott és testileg-lelkileg megkínzott Endrédy Vendel élete példája a bernáti életeszmeny megvalósulásának. A szenvedés elfogadása és vállalása a legnevesebb ciszterci eszmények egyike, melyen úgy tűnik, nyolcszáz év mit sem változtatott.

Hiánypótló vállalkozás, amit a PPKÉ rendtörténeti konferenciasorozatával felvállalt. Tisztelet illeti a szervezőket, hogy nem ijedtek meg a hatalmas mennyiségű anyagtól, és hogy a konferencia (és könyve is) a rend elmúlt csaknem ezer